

Jsem muslim. Jak a čím se liším od ostatních?

Úvod

Náboženství provází lidstvo od počátku věků, nicméně zatímco v minulosti byla víra odůvodněná nevědomostí, ve 21. století tomu tak není. Právě občané České republiky jsou v otázce náboženství považováni za nejateističtější národ vůbec. Mnoho jedinců sdílí názor, že víra, v jakoukoliv formu Boha, je v dnešním světě jaksi navíc a zbytečná. Člověk se stále více odkazuje na vědu a techniku, která mu napomáhá pochopit svět kolem něho, a jevy, které se mu dříve zdály nepochopitelné, jsou mu dnes jasné. Proto pro mnoho jedinců víra v Boha představuje pozůstatek z dob minulých, kdy člověk považoval spoustu věcí za nadpřirozené.

Muslimové nejsou v Česku příliš početní. Podle posledního sčítání lidu z roku 2011 se 1437 respondentů hlásilo ke členství v Ústředí muslimských obcí a dalších 1921 respondentů se hlásilo pouze k muslimskému vyznání. Nutno vzít v úvahu, že ne všichni muslimové se ke svému vyznání přihlásili nebo nebyli do statistického výzkumu zahrnuti.²⁾

Islám a jeho vyznavači jsou v Evropě v poslední době víceméně kontroverzním tématem. Zájem o islám v současné době v ČR roste. Informace jsou však ne vždy čerpány ze seriózních zdrojů a valná část společnosti se spokojí s tendenčními, médii prezentovanými, názory. To bývá na škodu možnosti učinit si objektivní, pravdivý, tudíž nestranný - nezaujatý názor na možnost soužití většinové společnosti s muslimskou menšinou. Právě koexistenci většinové společnosti v České republice a muslimů, se zabývá tato práce.

Cíl

Cílem práce je zodpovědět hlavní výzkumnou otázku: *Jaké jsou společné a rozdílné rysy života muslima s většinovou ateistickou společností v ČR?* Hlavní výzkumná otázka je dále doplněna dalšími podotázkami:

Materiální stránka:

1. Jak se liší/podobá společenský život muslima a ateisty?
2. Jak se liší/podobá stravovací návyky u muslima a ateisty?

Duchovní stránka:

3. Jaké dodržuje muslim tradice, a které tradice praktikuje ateista?

4. Jak vypadá rodinný život muslima a ateisty?

5. Jaké hodnoty vyznává muslim a jaké ateista, které hodnoty jsou pro ně důležité?

Ve vlastní práci je charakterizován islám a ateismus spolu se statistikami v České republice. Po charakteristice následují sekce, kde se odpovídá na zmíněné podotázky. V těchto sekcích se nachází také teorie, která doplňuje výpověď našich respondentů.

Literární rešerše

Pro téma týkající se naší výzkumné otázky jsme vybraly několik literárních děl. Například kniha zabývající se moderním ateismem se nazývá **Vzestup a pád moderního ateismu** od Jana Jandourka ³⁾. Autor se v rámci ateismu snaží pojmut ateismus od jeho vzniku v 18. století, kdy nový filozofický směr osvícenství zaznamenal převrat myšlení v Evropě, až po současnost. Teorie je autorem doložena na příkladech a událostech v historii. Autor ve svých kapitolách prezentuje a hodnotí současnou situaci náboženství a kritizuje redukcionistické přístupy.

Kniha, která uvádí čtenáře do religionistické problematiky, se jmenuje **Náboženství a společnost: Věda o náboženství a její historické kořeny** od Dalibora Hejny ⁴⁾. V publikaci je popsána religionistika, nejstarší teorie náboženství, typologie náboženství nebo jeho postavení v současné době. Autor spojuje v práci uplatnění teoretického i empirického hlediska.

Za velmi přínosný sborník se dá považovat **Islám v českých zemích** od Denisy Červenkové a Alberta-Petera Rethmanna ⁵⁾, který pojednává o aktuálních příspěvcích ohledně role islámu v České republice. Kniha přináší informace o islámské kultuře, dějinách islámu u nás, problematická témata týkající se násilí v islámu, identity muslimů a křesťanů či problém a předpoklad dialogu s islámem v ČR.

Do problematiky islámu v Čechách nás uvádí kniha **Islám a islamismus v České republice** je od Lukáše Lhořana ⁶⁾, který má s islámem osobní zkušenost, neboť k islámu konvertoval na počátku 90. let minulého století. V této knize se autor zabývá vývojem soužití muslimské menšiny s většinovou nemuslimskou společností v České republice, jejími činnostmi, vydavatelskými aktivitami a uvádí čtenáře do života jednotlivých jejích uskupení (Islámská nadace v Praze, Svaz muslimských studentů apod.). Dle Lukáše Lhořana „(...) se v Česku přehlíží skutečnost, že mnohé z organizací a osob označovaných za 'umírněné' muslimy, uvnitř svých struktur a mimo pozornost veřejnosti propaguje názory a postoje, které jsou jasným projevem extrémismu, netolerance a islamismu.“ ⁷⁾

S filozofickým a územním přesahem řeší tuto problematiku Luboš Kropáček ve své knize **Islám a západ** ⁸⁾. Dle něj je řešením partnerský dialog na úrovni politických stran, církví a států o otázkách demokracie, svobody, respektu k lidským právům, sekularizaci, násilí a fundamentalismu. Od historického rozboru přes interpretaci názorů předních světových odborníků na tuto problematiku se autor dostává ke srovnávání kulturních a náboženských rozdílů, příčin napětí a konfliktů.

V neposlední řadě výpravná kniha plná ilustrací zvaná **Světová náboženství: Po stopách moudrosti předků** od Hustona Smitha ⁹⁾, informuje o symbolice a zásadách předních světových náboženství.

Metodologie

V práci byla použita kvalitativní metoda pro detailnější rozhovor a dále kvantitativní metoda, která využívá statistických metod.

Kvalitativní výzkum se zaměřuje hlavně na zvláštnosti a popis konkrétních jedinců nebo případů. Během výzkumu se netestují hypotézy, ale spíše se vytvářejí. V této metodě se snaží o hlubší porozumění zkoumané skutečnosti, je zde malý počet respondentů a méně strukturovanosti. Nevýhodou je časová náročnost a nízká reliabilita - výsledky mohou být ovlivněné výzkumníkem.

Kvantitativní výzkum hledá obecně platné zákonitosti. Výzkumník se většinou snaží testovat hypotézy a používá dedukci, kde zdokonaluje, potvrzuje nebo vyvrací teorii. Kvantitativní metoda pracuje s velkým vzorkem respondentů, má vysokou míru strukturovanosti a není časově náročná. Nevýhodou je především nízká validita, kdy se nám nepodaří vždy zkoumat to, co jsme zamýšleli.

V kvalitativní metodě byl využit polostrukturovaný rozhovor, který se uskutečnil osobně a přes peer-to-peer program Skype. Pro tento typ rozhovoru je důležitá technická příprava, kdy máme předem připravené otázky a jejich pořadí. Máme zde možnost při určité situaci reagovat na téma doplňujícími otázkami pro lepší porozumění. Nevýhodou polostrukturovaného rozhovoru může být vybočení tazatele z připravené struktury nebo získání bezvýznamných dat.

Dále byla použita kvantitativní metoda studia dokumentů, kde se využily knihy a internetové stránky k danému tématu a k výzkumné části. Výhodou jsou získané informace studiem dokumentů, které se použily pro tvorbu otázek. Nevýhodou je jistě nedostačující ověření pravdivosti dat nebo neposkytnutí hlubšího náhledu na problematiku.

Respondenti byli získáni přes známé. Rozhovor s muslimskými respondenty probíhal osobně, zatímco s ateistou přes program Skype. První respondent, řekněme mu Habib, žije od svého narození v České republice. Jeho matka je Češka a otec Libyjec. Habib v Libyi byl několikrát, nejdelší pobyt byl dvouletý. Druhým respondentem je muž z Iráku, řekněme mu Salim, který do Česka přijel i se svou rodinou ve svých 10 letech. Posledním respondentem je Michal, který vyrůstal v neúplné rodině, pouze s matkou.

Naši respondenti byli ochotní a poskytli nám potřebné informace k tématu. Zde jsou uvedeni s jejich údaji:

Respondent	Věk	Povolání	Náboženské vyznání
Habib	23	student	islám - sunnita
Salim	26	pracující	islám - sunnita
Michal	24	student	bez vyznání

Tabulka 1: Přehled respondentů

Vlastní práce

Islám

Islám je druhým nejpočetnějším monoteistickým náboženstvím hned za křesťanstvím. Koncem středověku byl dokonce nejúspěšnějším náboženstvím ve světě. Počátek šíření islámu se datuje od odchodu zakladatele a proroka Muhammada roku 622 do města Medíny. Po smrti Muhammada se muslimské obce rozdělily na dva směry – na sunnity a šíity. Podstatou islámu je konsekventní víra v jediného Boha – Alláha, v nesmrtelnost duše, v poslední soud a posmrtnou odměnu člověka, který je zodpovědný za své činy.¹⁰⁾

Posvátná kniha islámu se nazývá Korán a obsahuje učení Muhammada, jak se má lidstvo chovat po materiální a duchovní stránce. Doplnkem Koránu je tzv. Sunna, která shrnuje informace o životě Muhammada, jeho zvyky a výroky. Symbolem muslimů je půlměsíc, který prý byl původně zobrazením Muhammadovy zahnuté šavle, a pěticípá hvězda symbolizující 5 pilířů, na kterých stojí islámská víra:

1. Vyznání víry v Alláha a jeho proroka Muhammada (*šaháda*)
2. Každodenní vykonávání modliteb (*salát*), které se konají po ranním úsvitu, v poledne, odpoledne, při západu slunce a po setmění.
3. Náboženská daň (*zakát*)
4. Sebe očista půstem (*saum*) každoročně v měsíci ramadánu od východu do západu slunce se muslimové postí, tj. nepožívají jídlo, nápoje, zdržují se kouření, vulgarit, násilného jednání.
5. Pouť do posvátné Mekky (*hadždž*)¹¹⁾

Muslimové v ČR

V roce 1934 byla v České republice založena Muslimská náboženská obec s ústředím v Praze. Tato obec byla uznána nařízením Prezidia ministerské rady Protektorátu Čechy a Morava, ale po 2. světové válce bylo toto nařízení zrušeno Benešovými dekrety a někteří členové emigrovali. V letech 1970 až 1989 činnost obce probíhala na úrovni disentu, kdy se setkávali muslimové k modlitbě a rozhovorům v soukromí. V roce 1998 byla u nás postavena první mešita v Brně, kde žila druhá nejpočetnější skupina muslimů v ČR. O rok poté vznikla i mešita v Praze.¹²⁾

Od roku 2004 je Ústředí muslimských obcí zahrnuto mezi registrované církve a náboženské společnosti, a k roku 2011 byl počet ÚMO 1437. Počet muslimů žijících u nás se odhaduje na 10 až 12 tisíc, z nichž jen část praktikuje svoji víru.¹³⁾ Tabulka níže představuje registrované církve při sčítání lidu 2001 a 2011.

Církev a náboženské společnosti registrované podle zákona č. 3/2002 Sb.

Název církve, náboženské společnosti	Datum registrace	2001	2011
Církev Křesťanská společenství	20.6.2002	4 012	9 377
Obec křesťanů v České republice	4. 9. 2002	-	883
Mezinárodní společnost pro vědomí Krišny, hnutí Hare Krišna	21.11.2002	294	673
Česká hinduistická náboženská společnost	25.11.2002	-	427
Ústředí muslimských obcí	17.9.2004	-	1 437
Ruská pravoslavná církev, podvojce patriarchy moskevského a celé Rusi v České republice	26.5.2007	-	5 817
Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü	8.6.2007	-	3 484
Višva Nirmala Dharma	14.7.2007	-	1 098
Církev živého Boha	15.12.2007	-	371
Církev Nová naděje	3.9.2009	-	430
Církev Slovo života	6.8.2010	-	850

Tabulka 2: Přehled registrovaných církví zjišťovaných při sčítání lidu 2001 a 2011¹⁴⁾

Ateismus

Pojmem ateismus se myslí odmítnutí existence Boha, bytostí jako jsou bohové, andělé, duchové a další. Protikladem ateismu je teismus, náboženský systém, který uznává existence boha a jeho vliv ve světě. Novověký ateismus je racionální argumentací při popírání Boha či jakékoliv nadpřirozené bytí. Pokud někdo nemá víru v Boha, neznamená to hned, že jedinec zároveň nevěří v jeho existenci. Negativní ateismus je pouze absencí víry v Boha, zatímco pozitivní ateismus je v přesvědčení, že žádné božstvo neexistuje. Projevy ateismu se nacházejí ve starověku, a to v Římě a v Řecku. Označit někoho za prvního ateistu, ve smyslu strůjce ateistické myšlenky, není už z principiálních důvodů možné. O prvním člověku, který více zkoumal ateismus na filozofické úrovni před tisíci roky, nejsou žádné záznamy¹⁵⁾.

Moderní ateismus se datuje od 18. století ve Francii. Průmyslová revoluce přinesla růst vzdělanosti, která doprovázela rozšiřování ateismu. Tato doba osvícenské filozofie se projevovala silným antiklerikalismem většiny osvícenců. Pojem antiklerikalismus znamená historické hnutí, které je proti duchovnímu stavu z důvodu jeho zasahování v rámci politické a veřejné moci. Od 20. století v západních zemích převažuje ateismus ve většinové společnosti. Dále je rozšířen agnosticismus, názor, že Bůh se nedá prokázat ani vyvrátit¹⁶⁾.

Ateisté v ČR

Ateismus je v České republice velmi rozšířen oproti západním zemím. Česká republika patří mezi nejateističtější a nejsekularizovanější země na světě. Příčinnou je především velká míra sekularizace po průmyslové revoluci, kdy se potlačil vliv náboženství. Tabulka níže ukazuje počet věřících a nevěřících lidí v České republice podle sčítání lidu od roku 1991 do roku 2011.

	1991		2001		2011	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Obyvatelstvo celkem ¹⁾	10 302 215	100,0	10 230 060	100,0	10 436 560	100,0
Věřící	4 523 734	43,9	3 288 088	32,1	2 168 952	20,8
z toho						
Církev československá husitská	178 036	1,7	99 103	1,0	39 229	0,4
Církev římskokatolická	4 021 385	39,0	2 740 780	26,8	1 082 463	10,4
Českokobratrská církev evangelická	203 996	2,0	117 212	1,1	51 858	0,5
Nábož. spol. Svědkové Jehovovi	14 575	0,1	23 162	0,2	13 069	0,1
Pravosl. církev v českých zemích	19 354	0,2	22 968	0,2	20 533	0,2
Slezská evangelická církev a.v.	33 130	0,3	14 020	0,1	8 158	0,1
Osoby bez víry (bez vyznání)	4 112 864	39,9	6 039 991	59,0	3 604 095	34,5
Neuvedeno (nezjištěno)	1 665 617	16,2	901 981	8,8	4 662 455	44,7

¹⁾ v letech 1991 a 2001 trvale bydlící, v roce 2011 obvykle bydlící

Tabulka 3: Struktura obyvatel podle náboženské víry 1991 - 2011 ¹⁷⁾

Podle sčítání lidu v roce 2011 se u nás 34,5 % obyvatel nehlásí k žádné víře. Vývoj skladby obyvatelstva dle náboženského vyznání počínaje rokem 1991 zobrazoval stálé snížení podílu věřících osob. V rámci pětadvacetiletého období se hodnota věřících osob snížila na polovinu během deseti let. Od roku 2001 do 2011 bylo snížení počtu věřících do jisté míry ovlivněno značným počtem neuvedených odpovědí. Ve srovnání s jiným sčítáním o náboženské víře bylo sčítání v roce 2011 charakterizováno vysokým počtem respondentů, kteří využili možnost zanechat tento bod sčítání bez odpovědi. Tedy v konečném závěru to znamenalo snížení absolutního počtu věřících.

Společenský život

Dle Michala ateisté nestojí na ulicích den za dnem a nevykřikují, že bůh neexistuje. Většina se chová morálně a obejdou se bez víry a jejích příkazů. Respondentův společenský život dle jeho slov není ničím ovlivněn a má na rozdíl od jiných náboženství větší volnost. Nemodlí se, může si jíst, co chce, mluvit s kým chce a kde chce. O volnu tráví čas s přítelkyní nebo s přáteli, se kterými je buď v hospodě, na koncertě nebo si jdou jen tak popovídat. Rád sportuje, ale nyní v rámci školy a brigády nemá tolik času, kolik by chtěl. Zajímá se také o historii, a místo sledování pořadů a filmů v televizi, si raději přečte knihu nebo se podívá na dokumentární filmy. Michal se necítí svázan žádnou vírou, která podle něho člověka svazuje.

„Muslimové (...) vnějším pozorovatelům neustále vysvětlují, že jejich náboženství je, ucelený způsob života‘, kde se nečiní rozdíl mezi náboženským a světským a kde všechno podléhá islámské moci a předpisům...“ ¹⁸⁾ Společenský život nepodléhá u muslimů pouze striktně daným zákonům, ale i místním zvyklostem. Jako příklad lze uvést společenský styk žen a mužů, kde v ryze muslimské společnosti se stýkají mimo rodinu pouze muži s dalšími muži a ženy s dalšími ženami, při návštěvách probíhají tato setkání v oddělených místnostech. Ve společnosti, kde žijí věřící muslimové a společně s křesťany, tato oddělenost není tak striktní. Při společenských kontaktech muslimové za nepatřičné považují i dotaz jiného muže na ženy z jejich rodiny. Řeší to tedy obecný dotazem na rodinu jako celek. ¹⁹⁾ Společenský život se odehrává i v mešitě, například při pravidelných pátečních modlitbách s kázáním. Denní modlitba je jedním z pěti pilířů islámu. Pro platnost modlitby je nezbytná čistota muslima, jeho oblečení a prostředí, v němž modlitba probíhá. Věřící se má modlit pětkrát denně v určených dobách daných postavením slunce. Součástí modlitby nejsou jen pevně stanovené formulace, ale i přesně stanovené pohyby. ²⁰⁾

Habib zná českou i muslimskou mentalitu a vždy se přizpůsobí dané společnosti. „*Kamarádku Češku při pozdravu obejmou, ale muslimku bych nikdy neobejmul, to nejde.*“ Kamarády si spíše vybírá mezi muslimy, kamarádky naopak mezi Češkami nemuslimkami. Mezi jeho koníčky patří návštěvy fitness a hraní fotbalu. Dominantní vliv na výchovu dětí měl otec, z toho vyplývá i přenesená tradice. „*Když máme muslimskou návštěvu, tak ženy jsou v kuchyni a chlapi v obýváku.*“ Oproti tomu Salim, pocházející z Iráku, kde je soužití muslimů s křesťany, se tato tradice neudrhuje, a ani on ji v Česku nepraktikuje. Oba občas chodí do mešity a to nejen na modlitbu, ale i na následné přednášky a popovídání si s ostatními muslimy. Preferují tureckou mešitu, neboť podle nich v ní panují lepší vztahy a je tam lepší atmosféra. Salim nemá kvůli pracovnímu vytížení příliš volného času a ten, který má, tráví buď se svou partnerkou, anebo se svými kamarády. Oba občas chodí na večírky, kde se nevyhýbají alkoholu, ani cigaretám, i když vědí, že to je špatné.

Stravovací návyky

Ateista se rozhoduje o tom, co, kdy a jak bude jíst a pít pouze podle tradic, svých zvyklostí, chutí a přesvědčení (vegetariánství, veganství apod.). Míchal se řídí svou chutí, upřednostňuje zdravé stravování před rychlým občerstvením a preferuje vietnamskou kuchyni. Nemá žádná omezení v jídle, pouze nejí zrající sýry kvůli specifické vůni. Tento respondent se řídí heslem: „*Jídlo je jídlo a jím ho, když potřebuju.*“ Co se týče požívání návykových látek, Michal občas popije alkohol a více podle příležitostí, jako jsou oslavy nebo akce s přáteli. Párkrát do roka si zapálí cigaretu a také si dopřeje pár potahů marihuany. Michal dokonce vyzkoušel kokain a sem tam si dal extázi, ale nic z toho mu nepříjde špatné a životu nebezpečné.

V islámu jsou určitá pravidla pro oblast stravování. V Koránu je opakovaně zmíněn zákaz požívat to, co je nečisté. Je zde zákaz konzumace vepřového masa, zdechlin a krve. Z toho plyne požadavek rituálně zabíjet zvířata určená ke konzumaci. Takto získanému masu se říká halal maso (tj. povolené ke konzumaci). Zkonzumuje-li muslim nevědomky nebo z donucení zakázané vepřové maso, je mu to prominuto. Muslimové dbají na základě doporučení v Koránu na střídmost ve stravování, neboť přejídání je považováno za plýtvání majetkem a za možnou příčinu nemocí. Nemírná konzumace jídla se promíjí pouze, jeli přípravou na nadcházející půst, anebo z ohledu na své hosty. Dále se klade důraz na zdravé stravování.²¹⁾ Každý rok muslimové drží třicetidenní půst vždy od východu do západu slunce v měsíci nazývaném Ramadán. Tento půst se vztahuje na požívání jakéhokoli jídla a pití, na kouření a na pohlavní styk. V souvislosti s držením půstu by se věřící měli vyhýbat hádkám, pomluvám, sporům a vulgaritám, naopak by se měli soustředit na konání dobrých skutků.²²⁾

Habib a Salim dodržují doma konzumaci halal masa, mimo domov nekonzumují pouze vepřové maso, u ostatního masa se přizpůsobují možností v nemuslimské společnosti, což muslimská společnost toleruje. O Ramadán oba respondenti dodržují půst. Od alkoholu a cigaret abstinují celý měsíc. Habib v tomto období soukromě nekomunikuje s druhým pohlavím, s ženami vede pouze nezbytnou komunikaci např. v zaměstnání, škole. Habib a Salim se nepřejídají a jí zdravě. Habiba k tomu vedou i pravidelné návštěvy ve fitness. Zajímavostí je, že oba tito muslimové jedí a pijí pouze za pomoci pravé ruky. Salim k tomu uvedl: „*Jím pravou rukou, protože levá se používá k osobní hygieně a bere se jako nečistá.*“

Tradice

Často se ateista setkává s otázkou, proč slaví Vánoce, když není věřící. České ateistické rodiny udržují

zejména ty významnější svátky, jako jsou zmíněné Vánoce a Velikonoce kvůli dětem a trávení času s rodinou. Někteří ateisté oslavují také Dušičky, kdy se vzpomíná na zesnulé, ale nejvíc se zakládá na Vánocích, které jsou velice komerční. Vánoční svátky pro ně znamenají dny rodinné pohody, odpočinku a velkých nákupů. Pro křesťany jsou naopak významnější Velikonoce, které jsou dovršením církevního roku a jsou slavností Kristova zmrtvýchvstání²³⁾.

Ateistický respondent Velikonoce slaví, a to především kvůli popíjení alkoholu s přáteli, kdy obcházejí s pomlázkou sousedy, hodují a pijí. Tento svátek by ale nejspíš neslavil, pokud by nežil v okolí Prahy. Nevidí zde žádný náboženský podtext. Co se týče Vánoc, tak rodinné setkávání, dárky, jezení kapra či zdobení stromku podle Michala neodkazuje k náboženství. Vánoce vnímá jako svátek, kdy si lidé odpočinou, a sejde se celá rodina. Na Dušičky chodí respondent na hřbitov s rodinou, ale tento rok nebyl. Zmínil se, že nepotřebuje svátek, aby myslel na zesnulé, je to samozřejmost. K pohřbu dodal: „V rodině je spíše kremace, ale já se chci nechat pohřbít, ta představa mi je bližší. Ale celkově je jedno, jak skončíš, stejně jsi mrtvej. Záleží na tom, jak jsi žil předtím.“ Jiné křesťanské svátky a tradice neslaví či nedodrжуje.

Náboženské obřady provázejí muslima celým jeho životem od narození až do smrti. Jednou z tradic je sedmý den novorozeně pojmenovat a ustříhnout chomáček jeho vlasů. Typickou tradicí je obřízka chlapců, která se provádí v různém jeho věku v závislosti na lokalitě.²⁴⁾ Zlomovým okamžikem v životě člověka je svatba a založení rodiny. U muslimů jsou opět odlišnosti dané typem sociálního prostředí, lokalitou i mírou lpění na dodržení tradice. Muslimka se podle práva šarí'a může provdat pouze za muslima, což je často porušováno. Muslim si může vzít nemuslimku, avšak pouze židovku nebo křesťanku, a až čtyři ženy.²⁵⁾ Pozemský život končí smrtí. Na tu se umírající připravuje vyznáním víry s hlavou obrácenou k Mekce. Po smrti je rituálně očištěna tělesná schránka mrtvého, po té může být pouze navoněna a zahalena do bílého plátna. Nesmí být balzamována. Vše probíhá velmi rychle, aby tělo mohlo být pohřbeno v den smrti, avšak ne po západu slunce. I v hrobě má mrtvý hlavu směrem k Mekce. Po pohřbu (v různém časovém odstupu) známí navštěvují pozůstalé, projevují jim soustrast, zapíší se do knihy návštěv, naslouchají recitaci Koránu a usrkávají kávu.²⁶⁾ Po čtyřiceti dnech od smrti proběhne vzpomínková slavnost, na které se opět přednáší Korán.²⁷⁾

Habib byl obřezán ve věku jednoho roku v Libyi v dědečkově domě. Tento akt doprovázela i velká oslava. Během Ramadánu celý měsíc nepije alkohol a nekouří a vyhýbá se setkání s děvčaty, aby nebyl rozptylován. V mešitě dává almužnu, což je další z pilířů islámu. Dodrжуje svátek Dhú-l-hidždža, což je zabíjení jehňátek, kdy muslimové po celém světě stejně jako poutníci v Mekce obětují jehňátka nebo jiná zvířata.²⁸⁾ Habibova rodina si nechává zabíjet jehně řezníkem a následně dává polovinu jehněte chudým lidem, kteří si toto nemohou dovolit. Po úmrtí blízké osoby (příbuzný či souseď) Habibova rodina dodrжуje období čtyřiceti dnů, kdy se nekonají ani plánované svatby a jiné oslavy. Habib se každý den několikrát denně modlí, v případě, že pravidelné denní modlitby v průběhu dne nestihně, nahradí je večer. Zajímavostí je, že dodrжуje spaní na pravém boku, aby se netlačilo na srdce jinými orgány. Salim dodrжуje během Ramadánu také abstinenci od alkoholu a cigaret. Díky české přítelkyni slaví Vánoce pouze na úrovni obdarovávání dárky. A dodrжуje tradici, že po pohřbu s pozůstalými popíjí několik dní hořkou kávu při naslouchání recitací Koránu. Salim odmítá mít ve své domácnosti jakékoliv zvíře, neboť podle tradice by byl znečištěn prostor jinak užívaný též k modlitbě.

Rodinný život

Rodina, základní sociální jednotka společnosti, je prvním modelem společnosti, se kterým se dítě setkává a předurčuje jeho osobní vývoj. Lidé ale dnes už nemají takovou potřebu zakládat rodinu, a u

ateistů vždy nebývá na prvním místě. Ateistický respondent pochází z neúplné rodiny. Rodiče se rozvedli, když byl ještě malý a od té doby žije s mámou a babičkou. S otcem dle jeho slov nemá blízký vztah. Neví, zda je to dálkou, ale komunikují spolu jen na významnější události, jakými jsou narozeniny, Vánoce apod. Na otázku, jestli ho život bez otce ovlivnil, zodpověděl, že to nepociťuje a má především skvělou mámu. Z otcovy strany má ještě mladší sestru, se kterou se také moc nevidá a ani potom netouží. S mámou má kamarádský vztah, je pro něho silnou ženou, která se dokázala postarat o rodinu spolu s babičkou. S rodinou ze strany matky se hodně scházejí, mají doma časté rodinné návštěvy a to nejen o svátcích a narozeninách. Na otázku, zda by rodinu odložil do domova důchodců odpověděl, že pouze v případě, kdyby se o ni nedokázal postarat při vážnějším zdravotním problému.

Důležitým stavebním kamenem muslimské společnosti je rodina, často početná, jejíž členové vnímají silnou vzájemnou sounáležitost. Prospěch a prosperita rodiny je nadřazena individuálním zájmům jedince. Negativní chování jedince má špatný dopad na rodinu, na všechny její členy.²⁹⁾ Islám vybízí k uctivosti vůči rodičům, protože Bůh dal život všem a rodiče dali život z Boží vůle svým dětem. Ty jsou vůči nim povinovány laskavostí, mírností, trpělivostí a pozorností v době jejich stáří, kdy se k nim mají v pokoře sklonit. Dále si mají uvědomovat péči rodičů, kterou jim dali, když byli malí, a děkovat za to. V Koránu Bůh nabádá ctít rodiče ihned po Něm samém.³⁰⁾ Bůh klade člověku povinnost modlit se za rodiče a jejich blaho. V islámu je zvyk, že dospělé děti pečují o své stárnoucí rodiče, vydělávají na ně a živí je. Svým rodičům nesmějí přestat sloužit a musí k nim být štědrí za to, že jim rodiče kdysi také sloužili. V sunně je muslim vybízen, aby svou matku uctíval více než svého otce, protože ho matka pod srdcem nosila, v bolestech rodila, dva roky kojila a sloužila mu. Druhým důvodem je i její fyzická slabost, křehkost a nemožnost si sama vydělat na obživu. Bůh připouští neposlušnost vůči rodičům pouze v případě, že by ho odváděli od uctívání Boha. A zdůrazňuje, že v Den Soudu bude každý odpovědný pouze za své činy. Dobrý vztah k rodičům a k příbuzným je příslibem blahobytu a dlouhého života a nemine je odměna ani po smrti, v opačném případě je to hřích a čeká je trest, a to i po smrti. Neposlušnosti vůči rodičům se člověk může dopustit slovem i skutkem.³¹⁾ V rámci rodiny je muslim vybízen nejen k uctě ke starým lidem, ale i k soucitu a slitovnosti vůči dětem a mladým. Za úctu je považována nejen zdvořilost, ale i úslužnost a pomoc v obtížném období a zákaz ubližovat.³²⁾ V širším příbuzenstvu povinnost navazovat a udržovat dobré vztahy (obdarovávat se, navštěvovat se, sdílet radost i smutek) se vzdáleností příbuzenského vztahu klesá. „Abdulláh ibn ‘Abbás řekl, že Prorok (mír s ním) prohlásil: *„Když spolu členové rodiny navážou vztahy, Alláh je zaopatří a oni budou pod ochranou Alláha Milosrdného.“*“³³⁾ Jinak „umírají znesváření, a když se potkají na ulici, otočí se na druhou stranu. Ale takové věci do Islámu nepatří (...), následky mohou nést celé další generace.“³⁴⁾ Za cennější je považováno zpretrhané příbuzenské vztahy navazovat než fungující vztahy udržovat. V sunně jsou muslimové vybízeni ke spravedlnosti při vypořádávání dědictví po otci, jehož majetek je převeden na nejstaršího syna nebo jeho děti, kteří se o něj mají spravedlivě rozdělit s ostatními dětmi zemřelého otce. Jinak se ničí dobré vztahy mezi příbuznými. Nebezpečí je, aby si dědictví nerozdělili pouze bratři a sestry z tohoto nevynechali.³⁵⁾

Habib respektuje matku a otce, živí je a pečuje o ně. Chce jim dělat radost a potěšit je tím, jak se učí a chová. Snaží se věnovat rodině čas, na kolik mu to dovolí škola a práce. Vůči rodičům má bezmeznou důvěru: *„Otec a matka pro mě znamenají lidi, kteří pro mě chtějí jen to nejlepší, a jsou to jediné lidi, kteří by mi přáli, abych byl ještě lepší než oni.“* Habib měl velké znalosti o rodině a o požadavcích na vztahy v ní dle Koránu a sunny, z toho je vidět, jak je pro muslimy rodina důležitá. Zmínil, že dle Koránu je matka na prvním místě a musí být se svým dítětem dokonale spokojená. V případě, že se rodiče (hlavně matka) na dítě zlobí, tak dítě nepůjde do Ráje a nebude úspěšné ani zaživa. Důležitost matky Habib shrnul: *„Ráj je u mámy.“* Habibova rodina uskutečňuje pravidelné návštěvy v rámci rodiny. Salim také respektuje otce a matku a dle jeho slov je možné mít s rodiči hádku, ale nesmí je při ní urážet. Je jim vděčný za vše, ale je si vědom, že jim to nikdy nemůže zcela vynahradit: *„Pokud si někdo myslí, že člověk jim může vrátit vše, co mu dali, tak kdyby je nesl na zádech celý život, tak jim*

nesplatí ani pár procent.“ Oba muslimští respondenti zmínili nepřijatelnost odložení rodičů ve stáří do domova důchodců. Tato praxe je v muslimském světě nepřijatelná nejen z náboženského hlediska, ale i sociálně. Společnost ostatních muslimů by takového člověka odsoudila a nechtěla by s ním mít již nic společného. Habib řekl: „Člověk, který po takových letech neudělal dobro pro rodiče, tak neudělá dobro nikomu.“

Hodnoty

Pokud ateisté nemají žádné svaté texty, boha a nepřijímají jakoukoliv existenci stvořitele všeho na zemi, kde se tedy bere základ pro jejich morálku? Pravidla lidského chování jsou podle nich utvářena lidmi a jsou výsledkem požadavků, které na ně klade spolupráce nezbytná k fungování kterékoliv společnosti. Co se týče smrti, ateisté vědí, že smrt je neoddelitelnou součástí života a není důvod ustavičně nad smrtí přemítat. Smrt se má podle většiny ateistů akceptovat, i když je vidí jako nepříjemnou a nedílnou součást života. Nikdo si nepřeje zažít rozdělení přátel a rodiny, ale přání lepšího výsledku a nekonečného života jej nevytvoří ³⁶⁾.

Společnost bez víry může ztrácet půdu, na které by mohla postavit své hodnoty. Pro Michala je nejdůležitější hodnotou svoboda názoru a chování. Dále jsou pro něho hodnotné vztahy s rodinou a lidmi, co má rád. Na otázku, jak je pro něho hodnotná instituce manželství odpověděl, že manželství není povinnost a klidně by žil v nesezdaném soužití. Partneri se lépe poznají a zjistí, zda spolu dokáží dlouhodobě fungovat. Michalovi rodiče si právě po svatbě a jeho narození uvědomili, že spolu nedokáží žít.

Hodnotový systém muslimu vychází z víry v jednoho Boha – Alláha, který vše stvořil a kterému se jednou bude člověk muset zodpovídat za své činy, které jsou vedeny Boží vůlí. „*Co neexistuje, je svědomí jako autonomní instance. Neboť svědomí se může pouze odvolávat na Boha nebo vnímat jeho dotyk; (...). Muslim nejedná podle svědomí, ale podle Boží vůle.*“ ³⁷⁾ Člověk ví, že svým pozemským životem si získává po smrti Ráj nebo ho naopak ztrácí a udsuzuje se do Pekla. Nejvyšší hodnotou pro muslima je Bůh a víra v něj. Další důležitou hodnotou je rodina a vztahy v ní. Muslim si zakládá na dobrém charakteru a na dobrém chování. ³⁸⁾

Habib má na prvním místě rodinu, která pro něj představuje jistotu a bezpečí. Co se týká partnerského života, tak nechce žít „na psí knížku“, institut manželství považuje za důležitý. Rodinu by neodkládal na pozdější dobu, ale je si vědom, že ji musí finančně zabezpečit. U člověka si váží jeho upřímnosti a poctivosti. Důležité je pro něj přátelství. Salim má na prvním místě také rodinu. Za samozřejmost považuje poskytnout pomoc bez očekávání protislužby, neboť ochota pomáhat je motivována Boží vůlí. Z lidských vlastností si nejvíce váží pravdomluvnosti a poctivosti a netoleruje lháře.

Závěr

V práci jsme se snažily zodpovědět otázku: Jaké jsou společné a rozdílné rysy života muslima s většinovou ateistickou společností v ČR? Dospěly jsme k závěru, že muslimští respondenti mají s naším ateistickým respondentem nejen rozdílné, ale i společné rysy. Navíc nacházíme také pár rozdílností ve výpovědi obou muslimů. Některé společné rysy s ateistou jsou dány hlavně tím, že

Habib žije od svého narození v České republice, a Salim zde pobývá od svých 10 let a má partnerský vztah s Českou.

Pro všechny respondenty je společným rysem důležitost hodnoty rodiny, rozdíl se ale nachází v rodinném životě našich respondentů. Islám buduje rodinu na pevných základech, zatímco ateisté nemají tak stabilní rodinný život a vztahy. Vztah rodiče a dítěte je v islámu svázán společnými povinnostmi a vzájemnými závazky. Pro oba muslimské respondenty je úplnost rodiny a udržování vztahů mezi jejími členy důležitá. Muslim je v rámci rodiny vybízen jak k úctě ke starým lidem, tak i vůči dětem a mladým lidem. Michal pochází z neúplné rodiny, žije jen s mámou a babičkou. Michal se svým otcem nemá moc blízký vztah, vídá se s ním jen parkrát do roka a i se svou nevlastní sestrou není moc v kontaktu. S matkou má kamarádský vztah, je pro něho silnou ženou, ale laskavost a pozornost k ní není tak zřetelná, jak je tomu u muslimských respondentů. Rozdílnost názoru je patrná z výpovědí na otázku ohledně odložení starých rodičů do domova důchodců. U muslimských respondentů je tato praxe nepřijatelná, jak z náboženského, tak ze sociálního hlediska. Michal by své rodiče umístil do domova důchodců, kdyby na tom byli zdravotně špatně. Také oddalování manželství a nepřemýšlení nad založením rodiny, není pro naše muslimské respondenty typická, jak je tomu u ateisty.

Co se týká společenského života, tak se rozdílnost objevuje ohledně chování při kontaktu s druhými lidmi. Michal dle jeho slov není ničím ovlivněn. Habib své chování přizpůsobuje podle toho, jestli je ve společnosti Čechů nebo muslimů a během Ramadánu se vyhýbá ženám. U muslimských respondentů se rozdílnost nachází během muslimské návštěvy, kdy u návštěvy v Habibově rodině jsou muži a ženy v oddělených místnostech, zatímco Salim tuto tradici nemá kvůli zemi, z které pochází.

Náboženské tradice, obřady a zvyky provázejí muslima celým životem. Oba muslimští respondenti jsou obřezaní, modlí se, chodí do mešity a dodržují v měsíci Ramadánu půst. Rozdíl je u nich v dodržování tradice po úmrtí blízké osoby. Po úmrtí blízké osoby Habib s rodinou dodržuje období čtyřiceti dnů, kdy se nekonají ani plánované svatby a jiné oslavy. Naopak Salim dodržuje tradici, že po pohřbu s pozůstalými popíjí několik dní hořkou kávu při naslouchání recitací Koránu. Muslimové považují rituální obřad po smrti zesnulého za jednu z posledních služeb, kterou mu rodina může poskytnout. Pro Michala naopak není podstatné, jak se s ním bude zacházet po smrti. Pro něho je jen důležité, jak člověk žil předtím. Nachází se zde ale společný rys, a to Vánoce bez vyšší symboliky. Salim slaví Vánoce díky své české přítelkyni, ale pouze v rámci darování dárků. Pro Michala jsou svátkem odpočinku, kdy se sejde rodina. Michal jako jediný „slaví“ Velikonoce a Dušičky. Všichni tři respondenti chodí občas na párty, kouří a konzumují alkohol.

Ve stravování se objevuje mezi ateistickým respondentem a muslimskými respondenty několik rozdílů, neboť islám má ohledně stravování svá pravidla a zákazy a ateista Michal se neřídí žádnými pravidly a omezeními, pokud něco nejí, tak jen kvůli tomu, že mu to nechutná. Muslimští respondenti dodržují doma konzumaci halal masa, mimo domov nekonzumují pouze vepřové maso, u ostatního masa se přizpůsobují možností v nemuslimské společnosti (nehalal příprava masa). O Ramadánu oba respondenti dodržují půst a od alkoholu a cigaret abstinují celý měsíc. Oba muslimové jí pomocí pravé ruky, neboť levá ruka se používá na osobní hygienu a považuje se za nečistou. Všechny tři respondenty spojuje tendence jíst zdravě.

Seznam literatury

Literatura:

BEČKA, Jiří, MENDEL, Miloš. *Islám a české země*, Olomouc: Votobia, 1998. ISBN 80-7220-034-8

ČERVENKOVÁ, Denisa, RETHMANN, Albert-Peter. *Islám v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-852-5

DENNY, Frederick M.. *Islám a muslimská obec*. PROSTOR, 1998. ISBN 80-85190-69-9

HEJNA, D. *Náboženství a společnost*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2427-0

JANDOUREK, J. *Vzestup a pád moderního ateismu*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2981-7

KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1993. ISBN 80-7021-125-3.

KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-540-2

KÜNG, Hans, ESSE, Josef, van. *Křesťanství a islám: na cestě k dialogu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-262-4

LHOŤAN, Lukáš. *Islám a islamismus v České republice*. 1. vyd. Pstruží: Lukáš Lhoťan, 2011. ISBN 978-80-904932-1-6

MENDEL, Miloš. *S puškou a Koránem*. Orientální ústav AV ČR, 2008. ISBN 80-85425-63-5

SMITH, Huston. *Světová náboženství*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 1995. ISBN 80-7176-217-2

Sunna - o chování Proroka. Islámská nadace v Praze, 2006. ISBN 80- 903196-6-1

Internetové zdroje:

ČERNOHORSKÁ, Vanda. *Statistika vrací úder?* [on-line]. a2larm 13.3.2015. [cit. 2016-10-20]. Dostupné z: <http://a2larm.cz/2015/03/statistika-vraci-uder/>

ČERNÝ, Slávek. *Vánoce jsou ateistický svátek?* [on-line]. Ateisté v ČR 8.12. 2013. [cit. 2016-11-17]. Dostupné z: <http://www.osacr.cz/2013/12/08/vanoc-jso-dnes-ateisticky-svatek/>

Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu 2014 [on-line]. Odbor statistiky obyvatelstva 27. 2. 2014. [cit. 2016-11-01]. Dostupné z: <http://https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0>

Otázky a odpovědi?. [on-line]. Ateisté v ČR 2014. [cit. 2016-11-17]. Dostupné z: <http://www.osacr.cz/o-ateismu/otazky-a-odpovedi/>

Přehled registrovaných církví zjišťovaných při sčítání lidu 2001 a 2011. ČSU. [cit. 2016-12-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/1702201403.pdf/b3719329-1b2c-479b-826f-d0ba56599537?version=1.0

Symbol islámu. [online]. [cit. 2016-11-28] Dostupné na: <http://islam44.blogspot.cz/2013/01/islam-symbol.html>

Počet shlédnutí: 484

1)

Symbol islámu. [online]. [cit. 2016-11-28] Dostupné na:
<http://islam44.blogspot.cz/2013/01/islam-symbol.html>

2)

ČERNOHORSKÁ, Vanda. *Statistika vrací úder?* [on-line]. a2larm 13.3.2015. [cit. 2016-10-20]. Dostupné z: <http://a2larm.cz/2015/03/statistika-vraci-uder/>

3) 15)

JANDOUREK, J. *Vzestup a pád moderního ateismu*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN: 978-80-247-2981-7

4) 16)

HEJNA, D. *Náboženství a společnost*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN: 978-80-247-2427-0

5) 13)

ČERVENKOVÁ, Denisa, RETHMANN, Albert-Peter. *Islám v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-852-5

6) 7)

LHOŤAN, Lukáš. *Islám a islamismus v České republice*. 1. vyd. Pstruží: Lukáš Lhoťan, 2011. ISBN 978-80-904932-1-6

8)

KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-540-2

9)

SMITH, Huston. *Světová náboženství*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 1995. ISBN 80-7176-217-2

10)

MENDEL, Miloš. *S puškou a Koránem*. Orientální ústav AV ČR, 2008. ISBN 80-85425-63-5

11)

ČERVENKOVÁ, Denisa, RETHMANN, Albert-Peter. *Islám v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-852-5

12)

BEČKA, Jiří, MENDEL, Miloš. *Islám a české země*, Olomouc: Votobia, 1998. ISBN 80-7220-034-8

14)

Přehled registrovaných církví zjišťovaných při sčítání lidu 2001 a 2011. ČSU. [cit. 2016-12-10]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/documents/10180/20551795/1702201403.pdf/b3719329-1b2c-479b-826f-d0ba56599537?version=1.0>

<https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/1702201403.pdf/b3719329-1b2c-479b-826f-d0ba56599537?version=1.0>

17)

Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu 2014 [on-line]. Odbor statistiky obyvatelstva 27. 2. 2014. [cit. 2016-11-01]. Dostupné z:

<http://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a1b-8494-e45e41c5da18?version=1.0>

18)

DENNY, Frederick M.. *Islám a muslimská obec*. PROSTOR, 1998., str. 17. ISBN 80-85190-69-9

19)

DENNY, Frederick M.. *Islám a muslimská obec*. PROSTOR, 1998., str. 143. ISBN 80-85190-69-9

20)

KÜNG, Hans, ESSE, Josef, van. *Křesťanství a islám: na cestě k dialogu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998., str. 74. ISBN 80-7021-262-4

21)

KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, str. 135. ISBN 80-7021-540-2

22)

KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, str. 102. ISBN 80-7021-540-2

23)

ČERNÝ, Slávek. *Vánoce jsou ateistický svátek?* [on-line]. Ateisté v ČR 8.12. 2013. [cit. 2016-11-17]. Dostupné z: <http://www.osacr.cz/2013/12/08/vanocesou-dnes-ateisticky-svatek/>

24)

DENNY, Frederick M.. *Islám a muslimská obec*. PROSTOR, 1998., str. 141. ISBN 80-85190-69-9

25)

KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002., str. 121. ISBN 80-7021-540-2.

26)

DENNY, Frederick M.. *Islám a muslimská obec*. PROSTOR, 1998., str. 145 - 146. ISBN 80-85190-69-9

27)

KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002., str.124. ISBN 80-7021-540-2.

28)

KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1993., str. 222. ISBN 80-7021-125-3.

29)

ČERVENKOVÁ, Denisa, RETHMANN, Albert-Peter. *Islám v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009, str 45 - 46. ISBN 978-80-7021-852-5.

30)

Korán. 1. vyd. Praha: Akademia, 2000,17:23-24. ISBN 80-7309-992-6

31)

Sunna - o chování Proroka. Islámská nadace v Praze, 2006, str. 63 - 65. ISBN 80- 903196-6-1

32)

Sunna - o chování Proroka. Islámská nadace v Praze, 2006, str. 68. ISBN 80- 903196-6-1

33)

Sunna - o chování Proroka. Islámská nadace v Praze, 2006, str. 70. ISBN 80- 903196-6-1

34)

Sunna - o chování Proroka. Islámská nadace v Praze, 2006, str. 73. ISBN 80- 903196-6-1

35)

Sunna - o chování Proroka. Islámská nadace v Praze, 2006, str. 71. ISBN 80- 903196-6-1

36)

Otázky a odpovědi? [on-line]. Ateisté v ČR 2014. [cit. 2016-11-17]. Dostupné z:

<http://www.osacr.cz/o-ateismu/otazky-a-odpovedi/>

37)

KÜNG, Hans, ESSE, Josef, van. *Křesťanství a islám: na cestě k dialogu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998., str. 73. ISBN 80-7021-262-4

38)

ČERVENKOVÁ, Denisa, RETHMANN, Albert-Peter. *Islám v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2009, str.43. ISBN 978-80-7021-852-5

From:

<https://www.hks.re/wiki/> - Hospodářská a kulturní studia (HKS)

Permanent link:

https://www.hks.re/wiki/zs2016:jsem_muslim._jak_a_cim_se_lisim_od_ostatnich

Last update: 29/05/2024 19:41

